

83027-T

ELŐSZERZEMÉNYEZÉSI NYILVÁNTARTÁSOK BESZERZÉSI, KEZELÉSI ÉS TÖRLÉSI SZEMPONTJAI

CAMERON, K. J.—ROBERTS, M.: *Desiderata maintenance: purging and its politics*. A *Journal of librarianship* (14. vol. 1982. 4. no. 12–13.p.) című folyóiratban megjelent cikket ZOLTÁN Imre fordította

A felső szintű oktatási intézmények szerzeményezésében az ún. kifogyott (out of print) anyagok száma évek óta növekszik. Ezért is vált szükségessé mind az újabb brit és amerikai egyetemi könyvtárakban, mind a fejlődő országok könyvtáraiban e dokumentumok felkutatására megfelelő csoportokat létrehozni.

Ebbe a kategóriába sorolhatjuk többek között a ritka könyveket, amelyeket főleg a régebbi és nagyobb intézetek tekintenek gyűjtési programjuk szerves részének, de ugyanebbe a dokumentumfajtába tartoznak az az ún. „eltűnő” (elusive) könyvek is, valamint a kereskedelmi forgalomba nem kerülő értékes publikációk is.

Dezideráta nyilvántartások

A szóban forgó állománygyarapítás lényeges előfeltétele, hogy olyan előszerzeményezési nyilvántartás álljon rendelkezésre, amely hűen tükrözi a szükségleteket. Számos ilyen deziderata file ismeretes az USA-ban, terjedelmük 150-től 40 ezerig terjed. Felmérésekből azonban kiderült, hogy a deziderata-file-ok kezelése általában elhanyagolt, a bennük levő címek bizonytalanok, nem adnak támpontot az egyes tételek változatlan érvényességéhez; nem törlik rendszeresen az időközben már befutott anyagokat, a bevétel előtt nem tisztázzák megnyugtatóan, hogy a kérdéses dokumentumot valóban érdemes beszerezni.

A nyilvántartások időszakos revíziójának szükségességéhez eddig sem férhetett kétség, az elmúlt évek során mégsem sikerült ehhez megfelelő mechanizmust kidolgozni, ugyanis a korábbi manuális kártyaformátumra felfektetett deziderata listák a megkívánt műveletekhez nem voltak elfogadhatóak.

A dundee-i Egyetemi Könyvtár legutóbb kikísérletezett és bevezetett módszere jól példázza, hogy miként lehetséges már egy viszonylag csekély mélységű számítógépesítés révén is a dezideráta file törlési műveletét megkönnyíteni és egyben hasznos keresési eszközhöz hozzájutni.

A Könyvtár 1960 óta törekszik a felmerült dezideráta igények gyors kielégítésére, a file indokolható szinten tartására. Ezért vállalkoztak 1970-ben részleges revízió végrehajtására. A szűrés azonban akkor csak a változatlan utánnomások (reprint) és az új kiadások (new edition) egybevetésére szorítkozott, de arra már nem volt alkalmas, hogy a dezideráta file továbbra is lassan és ellenőrizhetetlenül ne gyarapodjék. A viszonylag kis könyvtárban 1980-ban a kifogyott (out-of-print) anyagot tartalmazó lista 2000 tételből állt.

Az évek során felhalmozódott kielégítetlen tételek körüli bizonytalanságot csak fokozták olyan körülmények, mint pl.: a kereskedők, amennyiben rövid időn belül készletükből nem tudtak szállítani, úgy a könyvtár rendelését törölték; általában az eladók határidő nyilvántartási rendszere elégtelen volt, de egyébként is a könyvtártól eltérően fogták fel a keresés ésszerű időtartamát. Ilyen és hasonló okok érlelték meg a könyvtár elhatározását, hogy meg kell teremteni a dezideráta file kezelésének, rendezésének, szűrésének, a megmaradt igények szabályos időközökben való megismétlésének egyszerű és gyors mechanizmusát. A döntés egyértelmű volt: a múlt manuális gyakorlatát a számítástechnika nyújtotta előnyökkel kell felváltani.

Automatizált nyilvántartás

A dezideráta file számítógépes formátumra való áttétele tulajdonképpen a hiányzó láncszem volt, ugyanis a dundee-i Egyetemi Könyvtárban a szervezésen kívül már valamennyi könyvtári tevékenység automatizálva volt.

A gyakorlati megvalósítás során a billentyűzet szabad kapacitását vették igénybe; a kártya file-ról az adatokat kötegelve vitték át lemezekre (DEC-10-re); mindvégig a megengedhető legnagyobb egyszerűsége törekedtek. Néhány jellemző adat: rekordonként 6 sor, soronként maximum 75 karakter; a rekordokon csak a lényeges adatok: szerző, cím, kiadás, kötetszám, impresszum, sorozat, példányszám; az osztályozási séma 26 kategóriájának megválasztásánál a meglévő dezideráta file tartalmát, az egyetem oktatási és kutatási szempontjait, és az ismert antikvár szakkereskedők adatait vették figyelembe; a szakterületeket megfelelően csoportosították (pl. a történelemnél), ill. a rokonterületeket közös kód alá soroltak (pl. filozófia/vallás). A program minden egyes rekordhoz egy folyószámot rendelt hozzá, amelynek révén az egyes tételeket könnyen ki lehetett emelni a file-ból anélkül, hogy az eredeti szerző/címre hivatkozni kellett volna. Végül is, a könyvtár kívánságra képes volt előállítani: a) betűrendes listákat szerző, cím vagy tárgy szerint, és b) folyamatos kártyákat (5 x 3) a szakkereskedők közötti szétosztásra.

Törlés

Jogosan elvárható, hogy az automatizálás a szervezés hatékony eszköze legyen, de természetesen ilyen szerepet csak akkor tölthet be, ha már az áttérés előtt

gondoskodunk az idejét múlt file megszüréséről. Mindenekelőtt szakosított listákat kellett összeállítani és átvizsgálás céljából a felsőoktatási szakgárda elé terjeszteni. Ezt a meghatározó lépést megkönnyítette az a jóviszony, amely a könyvtár és az oktatói gárda évek során kiépített együttműködésében nyilvánult meg. A szakosított listákat az egyetem területén az egyes oktatási tagozatokhoz kijelölt könyvtári együttműködési felelősök (Library liaison officer) hálózatán keresztül osztották szét.

Az együttműködési felelősök a szakosított listákat munkatársaik között avval a kérelemmel körözték, hogy az azokban szereplő tételeket az alábbiak szerint jelöljék meg:

„A” – feltétlenül megtartandó.

„B” – tagozatunk érdeklődési körén kívül esik.

„C” – törlendő.

A „B” csoport felvételével egyrészt két vagy több tagozat igénye közötti esetleges átfedésekről kaphattak képet, másrészt ezáltal elkerülhető volt a teljes dezideráta listák valamennyi tagozathoz való szétküldése, felesleges túlterhelés okozása.

Mivel a könyvtárnak az egyetemi igények összességéről kell áttekintéssel bírnia, a begyűjtött javaslatok felülbírálása után reá hárul a döntés felelőssége, hogy mi kerüljön ki és mi az ami megtartandó a file-ban. Alapelvnek tekintették mégis, hogy a nyilván tartásból törölni csak gondos mérlegelés után szabad, s ezen az alapon mentettek meg tételeket pl. nyilvánvaló belső értékük, vagy hézgapótló szerepük, esetleg interdiszciplináris voltak miatt.

A rendteremtési eljárás említett szakaszában az egyes szakok törlési aránya a szerény 1,4% és 88,9% között mozgott, átlagban 28,2% volt. A törlésre javasolt arányok újra bizonyították a humaniorák változatlan érvényességét, időszerűségét, és ugyanakkor az egyéb tudományoknak, a „tegnap technológiájának” viszonylagos redundanciáját, gyors kopását.

A file kb. egynegyedének kiszűrése kielégítőnek mondható. A felesleges ballaszttól már az első menetben megszabadított file meglehetősen hűen tükrözte az egyetem 1980-as követelményeit.

A számítógépesítés révén most már kielégíthetők voltak olyan kívánságok, hogy a tagozatok a saját szakterületükre vonatkozó s törlés alá vont file kivonatokat kézhez kaphassák.

Másodfokú revízió

A kurrens és várható szükségletek relevanciája szempontjából megejtett átvizsgálás után is szükségesnek ítélték egy további, másodfokú revízió elvégzését, mielőtt a megmaradt tételek felkutatásához kezdenének. Ez abból állt, hogy a még kielégítetlen tételeket a saját könyvtári katalógusukkal, valamint az utánnnyomások (reprint) és kapható könyvek (books-in-print) jegyzékével hasonlították össze.

Kiderült, hogy a keresett dokumentumokból 130 a könyvtár állományában is megtalálható. Úgy találták, hogy az ilyen hibalehetőségek fő forrása az idő- és létszámhiánnyal küzdő könyvtár dezideráta nyilván tartásának manuális kezelése.

Az utánnomások és kapható könyvek jegyzékével történt egybevetés révén további 145 kártyát lehetett megszüntetni.

Kiegészítették és befejezték a másodfokú revíziót további 60 cím kiemelésével, amelyeknél elsősorban az ésszerű takarékosagra voltak tekintettel. A lehetőségek szerint ezeknek a tételeknek elbírálásakor előzőleg az eredeti igényt támasztó tudóssal konzultáltak, s általában egyetértettek a törlésben az érték és ár lényeges különbsége ismeretében.

Végül is, a vázolt többlepcsős átvizsgálás eredményeként az eredeti file-t mintegy a felére sikerült lepasztani.

Hangsúlyozottan időszerű a gazdasági visszaesés jelenlegi szakaszában a dezideráta nyilvántartások rendszeres megszűrése, amikor a dokumentumok egyre drágulnak s a beszerzésükre fordítható összegek szűkülnek, amikor napirenden vannak a váratlan hangsúlyeltolódások a kutatás és az oktatás területén. Az új körülményekhez való alkalmazkodás a könyvtártól is az eddigieknél nagyobb rugalmasságot követel meg.

NYITVATARTÁSI VILÁGCSÚCSOT állított fel Zirl tiroli község könyvtára: az 1982. július 1–8. közötti héten folyamatosan, 168 órán keresztül fogadták a látogatókat. A kellőképpen beharangozott „világcsúcsjavítás” elérte célját: a könyvtár és dolgozói az érdeklődés központjába kerültek, népszerűvé váltak – ami az olvasók és a kölcsönzések számának megugrásában is megnyilvánult.

Erwachsenenbildung Büchereiheft, 1982. 4.no.